

ביאורי מקראות בספר שמואל

מאמר יג

אַחֲרֵי אָכְלָה בְּשִׁלָּה וְאַחֲרֵי שָׁתָה

(שמואל א א י)

וַתֵּקֶם חַנָּה אַחֲרֵי אָכְלָה בְּשִׁלָּה וְאַחֲרֵי שָׁתָה.

במאמרים הקודמים עמדנו על חידושה של עבודת העליה לרגל למקדש על ידי אלקנה, ומשמעותה בשאלת תפקידו של בית המקדש, ומרכזיותו בחיי כל אחד מישראל. במאמר זה נבקש להפנות את המבט אל חנה, ולמצוא את נקודת מבטה על תפקידו ומקומו של בית המקדש.

נעשה זאת על ידי דרישת הפסוק "וַתֵּקֶם חַנָּה אַחֲרֵי אָכְלָה בְּשִׁלָּה וְאַחֲרֵי שָׁתָה". פסוק זה מתאר למעשה את נקודת המפנה בין בכיתה ועיצבונה של חנה - "וַתִּבְכֶּה וְלֹא תֹאכַל", לבין התנערותה והזדקפותה ממצבה, והכרעתה לפנות בעצמה אל ה' ולהתפלל לפניו, עד כדי "וַתִּלָּךְ הָאִשָּׁה לְדֶרֶךָ וְתֹאכַל וּפָנִיָּהּ לֹא הָיוּ לָהּ עוֹד".

קימתה של חנה נעשית "אַחֲרֵי אָכְלָה בְּשִׁלָּה וְאַחֲרֵי שָׁתָה". כבר עמדנו על כך שהכתוב מתחמק מלתאר את אכילתה של חנה, משום שבשלב זה לא היתה זו אכילה של ממש; ואף על פי כן, ישנה משמעות רבה לכך שהאכילה והשתיה נוכחים כאן בקימתה של חנה.

"אַחֲרֵי אָכְלָה בְּשִׁלָּה": לשם מה נצרכת לנו ידיעה זו שחנה אכלה בשילה? ומלבד זאת, הלא יודעים אנו שהיא בשילה; ודאי, שהכתוב מנסה לרמז על אכילה מיוחדת, 'אכילה בשילה', במקום המקדש, וככתוב בפרשת ראה "וְאַכְלִיתֶם שָׁם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם"¹. זהו צעד נוסף במימוש תפיסת המקדש המחודשת הנמצאת בספר דברים, השם במרכז את אכילתו של האדם לפני ה'. מימוש זה כבר התחיל, כפי שראינו, אצל אלקנה, העולה למקדש עם כל משפחתו וזובח שם לה', ובכך הוא קובע כי המקדש נועד לכל המשפחה, אנשים ונשים בנים ובנות. המשכו של מימוש זה, ולמעשה קומה נוספת שלו, נמצא כאן אצל חנה, באכילה

1. אמנם, דווקא לגבי האכילה בשילה מצאנו בחז"ל ש'לפני ה' אלהיכם' אינו מתקיים דווקא בעיר שילה אלא בכל מקום שרואים משם את המשכן. בעזרת ה' נעמוד על משמעות ענין זה במאמר אחר.

ושתיה בשילה. בשונה מאלקנה, שמרכז עבודת המקדש היא הזביחה לה', והאכילה היא חלק מהזביחה, אצל חנה האכילה מהווה מרכיב מרכזי².

ואם האכילה נמצאת אצל אלקנה ברמז, הרי שהשתיה אינה מוזכרת אצלו כלל, והיא מוזכרת כאן לראשונה: "אַחֲרֵי שְׁתֵּה". הן האכילה והן השתיה מהוות פעולה של שמחה, אך השמחה שבשתיה, שתיין יין כמובן, היא בעלת אופי שונה לגמרי, יש בה שחרור ויציאה מגבולות הרוגע והאיפוק הרגילים - גבולות הנדרשים ביותר כאשר האדם נמצא לפני ה', וחציית גבולות אלו, התקרבות יתירה לה', היא הרסנית ביותר.

הלא נדב ואביהוא מתו בְּקֶרְבָּתָם לִפְנֵי ה', ומיד אחר כך הקב"ה הזהיר את אהרן "יִין וְשֵׁכָר אֶל תִּשֶׁת אֹתָהּ וּבְנִיךָ אֶתָּךְ בְּבִאָכְךָ אֶל אֹהֶל מוֹעֵד וְלֹא תִמָּתוּ". וכפי שאמרו חז"ל בעקבות כך:

ותצא אש - רבי אליעזר אומר לא מתו בני אהרן אלא על ידי שהורו הלכה בפני משה רבן. רבי ישמעאל אומר שתויי יין נכנסו למקדש, תדע שאחר מיתתן הזהיר הנותרים שלא יכנסו שתויי יין למקדש. משל למלך, שהיה לו בן בית נאמן מצאו עומד על פתח חניות והתיז את ראשו בשתיקה ומינה בן בית אחר תחתיו, ואין אנו יודעים מפני מה הרג את הראשון? אלא ממה שמצוה את השני ואמר לא תכנס בפתח חניות אנו יודעין שמתוך כך הרג הראשון. כך "ותצא אש מלפני ה' ותאכל אותם", ואין אנו יודעים מפני מה מתו? אלא ממה שמצוה את אהרן ואמר לו יין ושכר אל תשת אנו יודעין מתוך כך שלא מתו אלא מפני היין. (מדרש רבה, ויקרא יב)

ואכן, כפי שנראה בהמשך, חנה תעיד על עצמה "יִין וְשֵׁכָר לֹא שְׁתִּיתִי", ולשונה היא חזרה מדויקת על לשון האזהרה "יִין וְשֵׁכָר אֶל תִּשֶׁת". היא מודעת היטב לאפשרות של קרבת ה' מוגזמת ובלתי הולמת כפי שחשד אותה עלי, והיא ממהרת לנקות את עצמה מחשד זה. ואכן, בניגוד ל"אֶכְלָה" שמשמעותו היא אכילתה של חנה, "שְׁתֵּה" הוא תיאור כללי של שתיה שהיתה שם, שחנה לא השתתפה בו.

הפסוק גם מפריד בין האכילה לשתיה בכך שהוא כותב "אֶכְלָה בְּשִׁלָּה וְאַחֲרֵי שְׁתֵּה". השתיה ודאי נעשתה בשילה, אך אין זה מאפיין אותה. הכתוב מבקש לתאר לנו את האכילה במקדש אצל חנה באופן שהוא גם כולל שתיה וגם לא: השתיה מלווה את האכילה, משפיעה עליה, אך אינה חלק ממנה. זוהי הדרגה המירבית של קרבת ה' המתאימה לכאן - אכילה שיש עמה שתיה. גם אם הגבולות נשמרים, מכל מקום הם אינם עבים וסגורים כמקודם, הלב פתוח יותר, משוחרר יותר. זהו שלב נוסף בקרבת אלקים שיש במקדש, וקרבה זו היא שמובילה את

2. למעשה, שורשו של חידוש זה נמצא כבר במצוה הראשונה שנצטוו ישראל: אכילת הפסח. ראה על כך באריכות בספרנו 'להתהלך' על התורה, מאמר לפרשת החדש.

חנה לפנייתה המיוחדת והמחודשת לפני ה'. זהו "ותקם חנה אחרי אכלה בשלה ואחרי שתה". לאמיתו של דבר, ישנה גם שתיית יין הנעשית לפני ה' ממש, וזוהי שתיית יין של מעשר שני, כפי שנאמר גם כן בפרשת ראה:

וּנְתַתָּה הַכֶּסֶף בְּכָל אֲשֶׁר תִּאָּוֶה נַפְשְׁךָ בַּבֶּקֶר וּבַצֹּאן וּבַיִין וּבַשֶּׂכֶר וּבְכָל אֲשֶׁר תִּשְׁאַלֶנָּה נַפְשְׁךָ וְאָכַלְתָּ שֵׁם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ וּשְׂמַחַת אֶתָּה וּבֵיתְךָ. (דברים יד כו)

"וְאָכַלְתָּ שֵׁם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֶיךָ וּשְׂמַחַת אֶתָּה וּבֵיתְךָ" הולך גם על אכילת ה"בקר וצאן" וגם על שתיית ה"יין ושכר", והרי לנו שתיית יין הנעשית לפני ה' - על אף, שכמובן, גם לאחריה אסור להיכנס למקדש, והיא אפשרית רק מחוץ אליו.

ובאמת, כל עבודה זו של אכילת ושתיית מעשר שני לפני ה', מצאנו בה מחלוקת מאלפת בין הרמב"ם לרמב"ן, כאשר הרמב"ם אינו מונה אותה למצות עשה כלל!

ואכן הרמב"ן, ב"מצות ששכח אותן הרב ממצות עשה" השיג עליו:

מצוה ראשונה שנצטוינו לאכול מעשר שני ובכורות בירושלם לפני האל יתעלה והוא אמרו ואכלת לפני י"י אלהיך מעשר דגנך תירושך ויצהרך. וזו מצוה מן המצות היא גדולה מאד שנתן בה טעם למען תלמד ליראה. ואמרו (ספרי) מגיד שמעשר שני מביא את האדם לידי תלמוד תורה. וצוה בה עוד ושמחת אתה וביתך. ואני תמה על הרב בזו.

למעשה, הרמב"ם אינו מונה כלל שום מצות אכילת קדשים לפני ה', ומנקודת מבטו - אין זה אלא חלק ממצות ההקרבה שלהם, וכן במעשר שני - הרי זה חלק ממצוות הפרשתו. ובכך, נראה שהרמב"ם ממשיך את נקודת המבט של אלקנה, שהאכילה אינה מוזכרת אצלו בפירוש אלא כדבר היוצא ממילא, מתוך הזביחה.

עיון בפרשת ראה מעלה, כפי שכתבנו, רושם הפוך לגמרי, שדווקא מרכז העבודה של בית המקדש הוא האכילה עצמה:

כִּי אִם אֶל הַמָּקוֹם אֲשֶׁר יִבְחַר ה' אֱלֹהֵיכֶם מִכָּל שְׁבִטֵיכֶם לָשׂוּם אֶת שְׁמוֹ שָׁם לִשְׁכֹּנוֹ תִּדְרָשׁוּ וּבָאתָ שָׁמָּה: וְהִבַּאתֶם שָׁמָּה עֹלֹתֵיכֶם וְזִבְחֵיכֶם וְאֵת מַעֲשֵׂרֵיכֶם וְאֵת תְּרוּמַת יִדְכֶם וְנִדְבָרֵיכֶם וְנִדְבְּתֵיכֶם וּבְכֹרֹת בְּקָרְכֶם וְצֹאנְכֶם: וְאָכַלְתֶּם שָׁם לִפְנֵי ה' אֱלֹהֵיכֶם וּשְׂמַחְתֶּם בְּכָל מִשְׁלַח יְדֵיכֶם אֹתָם וּבְתֵיכֶם אֲשֶׁר בִּרְכָה ה' אֱלֹהֵיךָ.

הפסוק אינו אומר "ובאת שמה וזבחת לה" אלהיך", אלא "והבאתם... ואכלתם", ונראה מכך שהאכילה לפני ה' היא המרכיב המרכזי בעבודת המקדש, וכפי שכותב הרמב"ן "וזו מצוה

מן המצות היא גדולה מאד". נקודת מבט זו מתבטאת כאמור אצל חנה, ששמה במרכז את האכילה בשילה.

הנה כי כן, בניגוד לרמב"ם שהעמיד את מטרת בית המקדש "להקריב בו קרבנות", כבר כתב הרמב"ן כי מטרת בית המקדש היא מקום לשכינת ה' בישראל:

כאשר דבר השם עם ישראל פנים בפנים עשרת הדברות [...] וכרת עמהם ברית על כל זה, מעתה הנה הם לו לעם והוא להם לאלהים כאשר התנה עמהם מתחלה "ועתה אם שמוע תשמעו בקולי ושמרתם את בריתי והייתם לי סגולה" ואמר "ואתם תהיו לי ממלכת כהנים וגוי קדוש", והנה הם קדושים ראויים שיהיה בהם מקדש להשרות שכינתו ביניהם. ולכן צוה תחלה על דבר המשכן שיהיה לו בית בתוכם מקודש לשמו [...] והנה עקר החפץ במשכן הוא מקום מנוחת השכינה שהוא הארון, [...] על כן הקדים הארון והכפרת בכאן כי הוא מוקדם במעלה, וסמך לארון השלחן והמנורה שהם כלים כמוהו, ויורו על ענין המשכן שבעבורם נעשה.

(פירוש לשמות כה, ב)

אם עיקר ענינו של בית המקדש הוא השראת השכינה שיש בו, ממילא אכילת מעשר שני שם מהווה מצוה חשובה בפני עצמה. ולא זו בלבד, אלא שיש במעשר שני מה שאין בהקרבה: שהשראת השכינה חלה אף על אכילה שאין בה הקרבה, ולא רק אכילה, אלא אפילו שתיית יין, שהיא דבר שאינו יכול להיעשות כלל בבית המקדש עצמו, שהרי אפילו לאחר שתיית היין אסור להיכנס אליו. נמצא שבאכילת ושתיית מעשר שני בירושלים מתקיים ענין עיקרי בבית המקדש שאינו יכול להתקיים על ידי שאר העבודות שעובדים בו, והיא התפשטות הקדושה לתחומי החיים מחוץ לבית המקדש. זהו חידושה של חנה, המתבטא במילים "וַתִּקֶּם חָנָה אַחֲרֵי אֲכָלָהּ בְּשֶׁלֶה וְאַחֲרֵי שָׁתָהּ".

נערך על ידי הרב יצחק רצקר

להצטרפות לרשימת התפוצה של שיעורי הרב אורי הולצמן

ניתן לשלוח דוא"ל לכתובת:

shurim - shuriholzman+subscribe@googlegroups.com

holzman@gmail.com

עיצוב ועימוד: ארי יארמיש 0548400711